

ANDREAE PANNONII EXPOSITIO SUPER CANTICA CANTICORUM.

A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának kéziratállománya az elmúlt év folyamán becses kézirattal gyarapodott: ANDREAS PANNONIUSnak az *Énekek Éneke*-magyarázatát tartalmazó, a XVI. sz. első éveiben írt, eddig ismeretlen munkájával. A figyelmet megérdemlik már azok a külső körülmények is, amelyek között a kódex a könyvtárba jutott. 1938 nyarán IMRÉDY BÉLA, mint Magyarország akkori miniszterelnöke, hivatalos látogatást tett Rómában. Ekkor a CAPIALBI-család, amelynek könyvtárában a nevezetes kódex már száztíz éve helyet foglal, a magyarok számára különös értékkel bíró kéziratot az olasz nép vezérének, MUSSOLINI miniszterelnöknek ajándékozta, bizonyosan már előre azzal a célzattal, hogy az továbbadassék. A Duce, ez alkalommal is nemzetünk hű barátjaként, a kódexet CIANO gróf útján a magyar miniszterelnöknek ajándékozta, aki azt hazatérése után nagy értékére való tekintettel örök letétként a Széchényi-könyvtárban helyezte el. Nem tudom véletlennek tekinteni, hogy a Duce ez alkalommal éppen ezzel a kézirattal juttatta kifejezésre nemzetünk iránt mindig érzett nagyrabecsülését, mert az sem véletlen, hogy a CAPIALBI-család éppen a magyar miniszterelnök látogatása idején ajánlotta fel az olasz miniszterelnöknek a kéziratot. A család ekkor már egy évtizednél hosszabb idő óta tudta, hogy a kézirat tartalmilag is nagyon becses számunkra. Sok előzetes körülménynek kellett ahhoz találkozni, hogy éppen ezt a kódexet kaphassa a magyar miniszterelnök ajándékba. Mivel az előzményekben a véletlen e sorok írójának is juttatott némi szerepet, szívesen vállalkoztam arra, hogy a kézitról e folyóirat olvasóinak rövid ismertetést írjak. A referátumban csak a lényegesebb mozzanatokra kívánok szorítkozni.

ANDREAS PANNONIUS neve és munkássága 1878-ig általában ismeretlen volt a magyar tudományos kutatás előtt. Ennek az évnek májusában FRAKNÓI VILMOS levéltári és könyvtári kutatókat végzett Olaszország különböző városaiban: Milanóban, Firenzében, Bolognában, Luccában és Modenában. Bő zsákmányáról még ugyanebben az évben e folyóirat hasábjain számolt be *Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban* című (1878, 121 s. köv. lk.) értekezésében. Ez a dolgozat Modenában talált kódexek közül részletesebben foglalkozik egy XV. századi, 116 nyolcadrétű levélből álló díszes hártya-kódex leírásával, amely — mint a szerencsés felfedező hangsúlyozza — „irodalomtörténetünk szempontjából nagyfontosságú, amennyiben magyar írónak kiadatlan és ekkorig nem méltatott művét tartalmazza“. A kódex szerzője: frater ANDREAS PANNONIUS Chartusiensis. Az első rész egy ERCOLE herceghez — Hunyadi Mátyás sógorához — írt *speculum* volt, a második rész pedig egy ugyancsak ERCOLE hercegnek ajánlott megemlékezés elődjének BORSO hercegnek haláláról: *libellus super discessu Domini Borsii ducis*. FRAKNÓI ekkor már MONTFAUCON utalásából azt is tudta, hogy ugyanennek az ANDREASnak a vatikán kincsei között is rejtőzik egy további, addig itthon számba nem vett munkája: *De regis virtutibus ad Mathiam Hungariae regem*. Egyébként ez időben láthatólag még teljes tájékozatlanságban volt a szerző személyét és életkörülményeit illetően: a felfedezés és a cikk megírása között eltelt rövid idő alatt talán még a szöveget sem volt alkalma behatóbban elolvasni.

A következő évben azonban már annyira előrehaladt kutatásával, hogy szintén e folyóirat hasábjain már külön cikket írt ANDREAS PANNONIUS címmel (1879, 113 s. köv. lk.). Közben ugyanis a fáradhatatlan kutató lemásoltatta a modenai ESTEKÖNYVTÁR kéziratát, a vatikáni kézirat behatóbb tanulmányozására pedig megkérte az akkor Rómában dolgozó ÁBEL JENŐT. Hamarosan az utóbbi kézirat szövegének másolata is rendelkezésére állt s a szövegből kihámozott adatok segítségével sikerülhetett a szerző életkörülményeinek kielégítő rekonstrukciója. Ezt a munkát FRAKNÓI olyan alaposan elvégezte, hogy sokkal többet ma sem tudunk. E dolgozat eredményeit használta fel 1886-ban, amikor a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából ÁBEL JENŐVEL együtt az Irodalomtörténeti Emlékek I. kötetében ANDREAS

PANNONIUS munkáit kiadta s a szöveg elé bevezetést írt. Arra most nincs terem, hogy FRAKNÓI eredményeit bővebben összefoglaljam. Csak egy mozzanatot emelek ki, amelynek a következők szempontjából bizonyos fontossága van: kutatásai szerint ANDREAS PANNONIUS életének irodalmi szempontból legtermékenyebb korszakát Ferrarában töltötte, ahol egy ideig a Szent Krisztofórról elnevezett karthauzi kolostor vikáriusa volt; innen került át 1471. aug. 19-e előtt a még híresebb paviai kolostorba, ahol a modenai kódexben megőrzött munkákat befejezte.

Mindezekkel a munkákkal most már hosszú időre lezárult az ANDREAS PANNONIUSRA vonatkozó kutató tevékenység. Pedig még sok feladat megoldása maradt hátra. Egészen bizonyosra vehető pl., hogy ANDREAS életének olaszországi állomáshelyein (Velence, Ferrara, Pavia) eredményesen lehetett volna továbbkutatni s életkörülményeit esetleg részletesebben lehetett volna tisztázni. S alapjában véve kiadott munkái is feldolgozatlanul maradtak: senki sem foglalkozott pl. e művek mintáival s ami különösen hiányzik: senki nem próbálta részletes kutatás alapján megállapítani azt a helyet, amely művei révén ANDREAS PANNONIUST a magyar és a nemzetközi keresztény humanizmus történetében megilletné. Az szinte az első pillantásra megállapítható, hogy humanizmusának gyökerei a nagy nyugati egyházatyák, elsősorban AUGUSTINUS művei felé vezetnek, de ennek részletesebb filológiai igazolása elmaradt. Elhanyagoltságát mutatja az a körülmény, hogy pl. az olasz kutatás egyáltalán nem vett tudomást ANDREAS felfedezéséről és a FRAKNÓI-féle kiadásról. 1921-ben, tehát FRAKNÓI kiadásának megjelenése után harmincöt év múlva a jeles GIUILO BERTONI pl. szinte újból felfedezi a modenai kódexet s röviden felhívja rá a figyelmet *Guarino da Verona fra letterati e cortigiani a Ferrara* című művében. E munkában különben egy olyan adatot is találtam, amely legalább részben fényt vethet ANDREAS PANNONIUS tanulmányaira: BERTONI felhívja a figyelmet arra a körülményre, hogy a korai olasz humanizmus egyik leghíresebb könyv-gyűjtőjének és felfedezőjének, AURISPÁNAK könyvtára, legalább részben, BORSO bőkezűségéből 1461-ben éppen abba a kolostorba került, amelynek ANDREAS később vikáriusa lett.

*

Az én figyelmem akkor irányult először behatóbban ANDREAS PANNONIUS felé, amikor MAZZATINTI ismert katalógusának VII. kötetében FRANCESCO CARABELLESE tollából a CAPIALBI grófok családi könyvtárában található kéziratok ismertetését olvashattam. Az idézett kötet 204. lapján a következőket találtam: *Fratris Andreae Pannonii ordinis Chartusienensis super Cantica Cantorum Salomonis expositio devotissima una cum brevi et morali B. Gregorii papae expositione, quae in marginibus ponitur. In fine: „Explicit die 16 martii 1506. Inchoata et ad finem perducta una cum toto volumine in Chartusia Ferrariae per. F. A. professum domus Bononiae primo anno liberationis meae ex Egypto. Qui habet aures audiendi, audiat.“*

E szövegből az első pillantásra nyilvánvaló volt, hogy a szerzőként megjelölt ANDREAS PANNONIUS azonos a modenai és a vatikáni kódexekben megőrzött munkák szerzőjével. Ha feltennénk is, hogy a XV—XVI. század fordulóján egyszerre két ANDREAS PANNONIUS karthauzi szerzetes működött Észak-Olaszországban, arra már nehéz lenne gondolni, hogy mindkettőt szorosabb kapcsolat fűzte éppen ahhoz a ferrarai kolostorhoz, amelyben AUGUSTINUS testvér ezt az újabban előkerült munkát másolta. A kronológiai elhelyezés már nem látszott ilyen egyszerűnek, de azért nem volt lehetetlen: FRAKNÓI adataiból azt következtethetjük, hogy ANDREAS 1420 táján született, legkésőbb talán 1424-ben. Amikor a kódexet AUGUSTINUS testvér 1506-ban másolta, a szerző a nyolcvanadik évén már túljárt, de még élhetett. Később éppen az új kódex szövegéből kiderült, hogy 1505-ben még dolgozott e művén. Minden adatot összevetve kronológiai szempontból nem tudok kizáró okot megállapítani: kétségtelennek kell tartanunk, hogy az *Énekek Énekének* magyarázatát ugyanaz az ANDREAS PANNONIUS írta, akinek műveit FRAKNÓI felfedezte és kiadta.

Hogy 1925-től kezdve 1929-ig milyen utakon-módokon próbáltam a kódex szövegéhez — sikertelenül — hozzáférni, arról e folyóirat 1929-i kötetében Andreas Pannoniushoz egy ismeretlen kézirat munkájáról című közleményemben röviden beszámoltam. Ezeket az adatokat nem kívánom ez alkalommal megismételni. A kis közleményt éppen azért írtam, hogy a kódextól mintegy búcsút vegyek: akkor reménytelennek látszott minden további

fáradozás a szöveg megszerzésére. A búcsúvétel egyúttal közlés is kívánt arról lenni, hogy ez az addig nálunk sehol nem említett kódex hol rejtőzködik.

Újabb szerencsés fejezet következett a kódex történetében másfél évvel ezelőtt. A római R. Accademia d'Ungheria igazgatója, KOLTAY-KASTNER JENŐ értesített arról, hogy a CAPIALBI-család székhelyén, a calabriai Vibo Valentianban (azelőtt Monteleone) működő LUIGI PAPANDREA tanár felajánlotta, hogy egyik társával, ATTILIO MENEGHELLI-vel együtt a család engedélyével hajlandó másolatot készíteni a kézirat szövegéről. KOLTAY-KASTNER buzgótsága és áldozatkészsége lehetővé tette a megállapodást. Később a Magyar Tudományos Akadémia Római Történeti Bizottsága úgy határozott, hogy a másolás költségeit teljes egészében vállalja s kész arra is, hogy ANDREAS PANNONIUSnak ezt a munkáját kiadja. A másolat 1938 nyarának elejére elkészült s a Római Történeti Bizottság a kiadásra való feldolgozást megkezdhetette.

A másolat átvételével szinte egyidejűleg bekövetkezett a bevezető szavakban említett kedvező fordulat s a kópiát hamarosan követte hazánkba az eredeti kódex. Bár a két olasz tanár a maga feladatának igyekezett lelkiismeretesen megfelelni, a kiadás munkáját mégis jelentékenyen könnyebbé teszi az a körülmény, hogy a kétes esetekben most már az egyetlen kézirat is minden nehézség nélkül megtekinthető.

ANDREAS PANNONIUS új munkájának ismertetését, a hozzáfűződő különböző problémákat a készülő kiadás bevezetésének kell vállalnia. Ez alkalommal a további fejtegetéseket mellőzve még visszatérek arra az egyetlen fontosabb személyes adatra, mire előzőleg már céloztam. A kommentár befejezéséhez közeledve a szerző az egyébként többször idézett HIERONYMUS születésnapjával kapcsolatban elárulja, hogy ezt a részletet 1505. szeptemberében írta: „Unde doctor gloriosus Hieronymus, cuius natalitius dies hodie illuxit verum MCCCCCV novissima septembri die.” Más olyan fontosabb adat, amely a szerző személyes viszonyára fényt derítene, a szövegben nem található. Ez azért feltűnő, mert ANDREAS a fiatalabbkori munkáiban szinte humanista öntudattal elég gyakran emlegeti a maga személyét. Ezért is volt alkalmá

FRAKNÓinak e személyes jellegű megjegyzésekből aránylag részletes életrajzi adatok elvonására. Ez alkalommal azonban a nagyterjedelmű munka során csak ezt az egy megjegyzést találjuk. Szinte azt mondhatjuk, hogy a nyolcvanadik évén túljáró ANDREAS e művében a misztika szárnyain az örökkévalóság titkai közelébe próbál emelkedni s annyira elszakad a földi lélettől, hogy már célzásokat sem tesz az őt még idefűző kapcsolatokra. El kell azonban ismernünk, hogy ez az egyetlen adat nagyon becses: FRAKNÓI annak idején hősünk életét a XV. század hetvenes éveinek elejéig tudta követni, míg az új adatból kiderült, hogy 1505-ben még élt és írt. Kivételesen hosszú életidőt és munkaerőt kapott tehát a jámbor karthauzi, HUNYADI JÁNOSnak egykori katonája, a Gondviseléstől ajándékba.

A kódex történetére vonatkozó adatokat csak a kódex különböző időben keletkezett bejegyzéseiből vehetjük. Ezekkel kapcsolatban előre kell bocsátanunk néhány adatot magáról a kéziratról. A jó állapotban megőrzött papírkézirat nagysága 21.4×28.2 cm. ANDREAS PANNONIUS művén kívül az elején és végén egyéb anyag is található benne. A szöveg két kolumnára osztott s a sorok száma a törzsanyagban kolumnánként 41. A CARABELLESE-féle leírásban is szerepel az a bejegyzés, amely a f. III^r margóján olvasható s amely szerint AUGUSTINUS testvér a másolást a ferrarai kolostorban 1506 március 16-án fejezte be. Nincs kizárva, hogy ANDREAS PANNONIUS ekkor még élt s annak is megvan a valószínűsége, hogy az egyik díszes kezdőbetűbe bele rajzolt karthauzi barát alakja (f. 5^r) éppen őt ábrázolja. A kódex törzsanyaga egyébként a Széchényi-Könyvtárban kapott lapszámozás szerint f. 5^r—f. III^v közé esik: ez a rész tartalmazza ANDREAS PANNONIUS művét a hozzácsatolt marginális szövegekkel együtt. A még látható eredeti (római jegyű) lapszámozás tulajdonképpen csak erre a törzsanyagra terjedt ki. A törzsanyag majdnem teljesen ránkmaradt. A jelek szerint csak egy helyen tételezhetünk fel csonkulást: a törzsanyagbeli első kvart-ív második levele elkallódott, minek következtében az ANDREAS-féle prólógus vége s az expositio eleje hiányzik. A törzsanyag előtt és után még vannak szövegrészek, ezek azonban aligha tartoztak szorosabban ANDREAS PANNONIUS művéhez. Az eredeti szöveget megelőző részletben GREGORIUS prólógusát és

a SZENT BERNÁTTÓL származó *Énekek Éneke*-magyarázatnak egy rövidebb részletét olvashatjuk. A zárórész különféle, részben olasznyelvű bejegyzéseket tartalmaz. A törzsanyagtól a papiros minősége is elválasztja ezeket a valószínűleg később hozzácsatolt részeket: más gyártási vízjegy található a törzsanyagban, ismét más a kezdő- és zárórészben. A kódex kötése jóval későbbi, mint a keletkezés időpontja: a barna bőrkötés díszéből a XVIII. század végére következtethetünk.

Az első tulajdonosa a kéziratnak minden esetre a ferrarai karthauzi kolostor volt: erről külön feljegyzés tanúskodik (f. 5^r). Vagy innen, vagy más észak-olasz karthauzi kolostorból került azután a becses kézirat a Vibo Valentia mellett fekvő, Szent Istvánról és Szent Brunóról elnevezett karthauzi rendházba. Erről szintén külön bejegyzés tanúskodik: „Iste liber est domus Sanctorum Stephani et Brunonis in Calabria“ (f. 5^r). Hogy az átvándorlás mikor történt és ki közvetítette, arra vonatkozólag a bejegyzések hallgatnak. Az egyik másoló, PAPANDREA, latin nyelven írt kéziratosa megjegyzéseiben felteszi, hogy olyasvalaki hozhatta a messze északról magával, akit e délolasz rendház vezetésére onnan áthelyeztek: „... ego libentius crediderim dono allatum esse a religiosis eximiae laudis et vitae et animi, qui in hanc domum se contulerunt munus Abbatum sumpturi“. PAPANDREA fel is sorol néhány apátot, akik Észak-Olaszországból kerültek le Calabriába, ferrarai azonban nincs köztük. Így véleményét a legjobb esetben feltevésnek tekinthetjük.

Egy további bejegyzés (f. 5^r) elárulja, hogy a kódex 1828-ban került a CAPIALBI-család birtokába: „1828. K. Augusti est Viti Capialdi Vibonensis et amicorum siqui sint.“ PAPANDREA becses latin jegyzetei ezt a mozzanatot részletesebben megvilágítják. Tőle tudom, hogy a CAPIALBI-család 1490 táján költözött át Beneventóból Vibo Valentia-ba. Nemsokára ezután megindult a későbbi sok becses kinccsel büszkélkedő családi könyvtár alapítása, melyet a családi hagyomány a XV—XVI. században élt GALEAZZORA vezet vissza. Az igazi alapító azonban a kódex bejegyzésében is szereplő VITO CAPIALBI (1790—1853) volt, aki maga is szorgalmasan írogatott s korának több jelentékeny tudósával — köztük MOMMSENnel és ANGELO MAI bíborossal is — összeköttetésben állt. Ez a VITO szerezte meg a kódexet a családi könyvtár számára

a szomszédos karthauzi rendházból. A kézirat további sorsáról, hozzánk vezető útjáról már megemlékeztünk.

*

Idézni kell még PAPANDEA latinnyelvű tanulmányából a befejező szavakat. A derék másoló munka közben megismerkedett ANDREAS PANNONIUS lelki világával s bámulva állapítja meg, hogy a harcias magyar szellem, amely a munka keletkezésének idejében heroikus önfeláldozással szinte egyedül szállt szembe a világhódító izlám erejével, alkalomadtán milyen éteri magasságokba tudott szárnyalni. Úgy érzi, hogy a CAPIALBI-család a magyar lélek iránt való tiszteletének adott kifejezést azzal, hogy a kódex szövegének másolatát engedélyezte. Ennél sokkal fontosabb az a körülmény, hogy nem sokkal később magát a kódexet MUSSOLINIHEZ juttatták, „qui postea Hungariae genti dedit, minus fidei et amicitiae“. Idézi PAPANDEA a könyvgyűjtő VITO CAPIALBI 1828-i bejegyzését, amely szerint a kódex most már az övé és barátaié: „siqui sint . . .“. Az unokák szinte végrendeletnek érezték e szavakat, amikor a kéziratot a *baráti* magyar nemzethez juttatták: „peroptime nepotes amicos dono dignos adesse senserunt“. S a mi szívünkben is hozzáfűzi a patinás antik szavakat: „Quod bonum, felix, faustumque sit in aevum.“ A Széchényi-Könyvtárban elhelyezett új kódex számunkra is nem utolsó sorban az adományozás körülményeinél fogva mindig több lesz, mint egyszerű művelődéstörténeti emlék vagy könyvészeti ritkaság: záloga lesz még annak a *baráti* összeköttetésnek is, amelynek kifejezéseül az adományozók szánták.

HUSZTI JÓZSEF.

